

Odpořed' mým kritikům

Stanislav Sousedík

Universita Karlova, Praha

1.

Na můj poslední příspěvek do diskuse o tezi, že existenci je možné a smysluplné vypovídat o individuích, zaujal stanovisko vedle dr. A. Doláka a prof. Materny nyní ještě i dr. J. Raclavský.¹ Děkuji všem oponentům za jejich názory. Materna rozdělil svůj příspěvek do tří bodů. Pokusím se odpoředět na jednotlivé z nich a zařadím do textu i odpořed' A. Dolákovi. K Raclavského příspěvku zaujmu krátce stanovisko nakonec.

(1) Hodinky Pavla Tichého jsou vyrobeny ve Švýcarsku

Tichého argument, že se v uvedené větě (1) mluví o intenzi, nikoli o individuu, jsem ve své poslední replice (v úmyslu, aby byla zřetelně patrná jeho logická forma) formuloval takto:

I. premisa: Jestliže se ve větě (1) mluví o konkrétním hmotném tělesu, pak této větě nelze bez znalosti, o které konkrétní hmotné těleso se jedná, rozumět.

II. premisa: Avšak rozumíme této větě bez této znalosti.

Závěr: Tudíž se ve větě (1) nemluví o konkrétním hmotném tělesu.

V tomto Tichého argumentu jsem popřel I. premisu (tvrdím tedy větu kontradiktorní) a závěr. K popření první premisy mě vede skutečnost (Tichým ostatně uznávaná), že tato premisa odporuje přirozenému jazykovému cítění: Kdybychom se tisíci běžných uživatelů slo-

¹ Viz: Organon F 17, č. 3, 355-387.

venského nebo českého jazyka zeptali, o čem se v uvedené větě mluví, nepochybují, že by všichni (pokud by se ovšem ve zkoumaném vzorku neocitl náhodou nějaký stoupenec TILky) odpověděli, že samozřejmě o hodinkách jakéhosi Pavla Tichého.² Je-li tomu tak, není premisa *přínejmenším* zřejmá a je třeba ji dovodit nějakým argumentem.

Jaké argumenty moji oponenti nabídli? Materna napsal: *Tichého argument, že větu rozumíme jen tehdy, když víme, o čem mluví, je dostatečný argument.* To, co zde Materna nazývá argumentem, je ovšem pouhé tvrzení a nadto ještě takové, že s ním zcela souhlasím. Vždyť i já přece připouštím, že věta (1) rozumím, ovšem díky tomu, že vím, že se v ní mluví o Tichého hodinkách! A poskytl Materna ve své replice vedle toho ještě nějaký další, skutečný argument? Nikoli. Pokud však nějaký přece jen má, prosím, aby jej přednesl.

Na rozdíl od Materny Dolák jakýsi argument ve prospěch Tichého teze nabízí. Píše: *Přirozený jazyk je vágní a nemůžeme tedy podle něj stanovovat, o čem dané věty hovoří.* Co k tomu říci? Připouštím samozřejmě, že přirozený jazyk v některých případech vágní skutečně je, ale k těmto případům rozhodně nenáleží věta jako „moje hodinky jsou vyrobeny ve Švýcarsku“. To je věta zcela jednoznačná, průhledná jako sklo. Není pravda, že jí lze rozumět tak či onak. A krom toho, chce snad Dolák tvrdit, že si Tichý zvolil za východisko k výkladu své logické soustavy vágní větu, které může každý rozumět, jak se mu zlíbí?³ Uzavírám: Maternova kritika mé teze, že existence je predikátem, který lze vypovídat o individuích, vychází z chybných sémantických předpokladů, na nichž je TILka založena.

Abych předešel nedorozumění upozorňuji, že moje kritická vyjádření k filosofickým východiskům TILky neumenšují nijak úctu, kterou k jejímu zakladateli, Pavlu Tichému, svému někdejšímu učiteli logiky, chovám.

² Srov. Cmorej (2010, 151).

³ Prof. Materna zveřejnil letos v zahraničním časopisu zdařilou syntetickou studii o TILce nazvanou: TIL as a Tool of Logically Analyzing Language. Jak by mohla TILka aspirovat na to být nástrojem analýzy jazyka, kdyby platilo výše v textu uvedené Dolákovo tvrzení? Dolákův příspěvek obsahuje i některá další vyjádření, která vyvolávají dojem, že se v argumentaci užité Maternou a mnou občas dost dobře neorientuje.

2. Tichého fiktivní individua

Moje argumentace ve prospěch teze, že lze existenci smysluplně vypovídat o individuích vychází z toho, že lze uvažovat o existenčně nehomogenních univerzech, tj. univerzech zahrnujících jednak individua existující reálně, jednak ale i fiktivní individua existující intencionálně. Prof. Materna mě upozorňuje na teorii fiktivních jsoucen vyloženou v díle Pavla Tichého *The Foundations of Frege's Logic* (1988), s. 261nn., jež se bez fiktivních individuů obejde. Pokud by tato Tichého teorie byla plauzibilní, bylo by to ovšem závažnou (možná rozhodující) námitkou proti mé tezi. Za takovou ji Materna právě považuje.

Zastávám jiný názor. Soudím, že Tichého teorie je sice zajímavým, ale – podle mého mínění – nevyhovujícím pokusem koncipovat sémantiku výrazů (především vlastních jmen) označujících intencionální (=fiktivní) individua.

Proč považuji Tichého teorii za nevyhovující? Abych to mohl objasnit, musím nejprve vysvětlit její základní myšlenku. K tomu je třeba odhlédnout od všech podružností Tichého výkladu (a tudíž i od některých cenných v něm obsažených dílčích postřehů). Tedy krátce a jasně: Podle Tichého může výraz označující fiktivní individuum, např. „Sherlock Holmes“, reprezentovat libovolné individuum v libovolném čase a možném světě (chová se tedy do jisté míry podobně jako v matematické řeči proměnná). Během vyprávění vymyšleného detektivního příběhu autor připisuje neurčitému, libovolnému individuu vlastnosti (že je detektivem, který kouří dýmku, hraje na housle, vyšetřuje smrt Charlese Baskervilla atd.). To je podstata Tichého teorie.

Co chtěl Tichý dosáhnout? Z hlediska, které nás tu zajímá, mu šlo o to vytvořit teorii, v jejímž rámci by vlastní jména vyskytující se ve fiktivních kontextech neoznačovala nějaká určitá fiktivní individua. Proč však Tichému fiktivní individua tolik vadila? Byl přece „platonista“ a filosofové (či spíše matematici a logici) toho zaměření připouštějí bez velkých rozpaků různé „abstraktní předměty“! Proč by fiktivní individua nemohla náležet do jejich počtu? Kdyby Tichý připustil fiktivní individua, musel by i připustit, že taková individua nějak fiktivně (podle mé terminologie: intencionálně) existují. To by ho však přinutilo opustit populární dogma o existenci jako o predikátu druhého řádu, jehož byl vlivem tradice skálopevným stoupencem.

Tolik k Tichého teorii. Její další podrobnosti jsou zde pro nás nedůležité. Pokusím se nyní vysvětlit, proč považuji tuto teorii za neuspoko-

živou. Mám pro to dva důvody. První spočívá v tom, že Tichého teorie nesplňuje „test přirozeným jazykem“ (tím chci říci, že odporuje tomu, jak de facto užíváme přirozeného jazyka). Zde si především připomeňme, že v přirozeném jazyku slouží vlastní jména k označování určitých individuí. Slovem „libovolný“ (jež je do jisté míry jakýmsi v přirozených jazycích užívaným protějškem v jazyku matematiky a logiky užívaných proměnných) naproti tomu určité individuum neoznačujeme. Otevřu-li si krabičku cigaret a nabídnu z nich příteli, nenabídnul jsem mu určitou z nich, nýbrž právě kteroukoli, „libovolnou“. Jestliže však autor nějakého fiktivního příběhu, např. Conan Doyle začíná jedno své vyprávění tím, že Sherlock Holmes právě snídal, když po krátkém, energickém zaklepání vstoupil do jeho pokoje muž středního věku, jenž se představil jako Dr. Mortimer, chce autor užitím vlastních jmen vyjádřit, že si čtenář pod nimi má myslet (tj. má v mysli fingovat) zcela určitá individua (a nikoli individua libovolná). Pokusím se vysvětlit zásadní rozdíl, jež je v přirozeném jazyku mezi slovem „libovolný“ a vlastním jménem, ještě na příkladu jiného fiktivního příběhu: Král, jenž má tři dcery, Alenu, Boženu a Cecilii, slíbí za ženu libovolnou z nich tomu, kdo zbaví království draka. Když rytíř, který se úkolu zhostí, žádá splnění slibu, král řekne: Vem si tedy za ženu Alenu, libovolnou z mých dcer. Taková králova řeč samozřejmě nedává smysl, protože, „Alena“ označuje určitou a ne libovolnou osobu.

Doufám, že uvedené postaći, abychom nahlédli, že chápe-li Tichý vlastní jména užitá ve fiktivním kontextu za cosi nahraditelného výrazem jako „libovolný“ ap., ocitá se znovu ve sporu s přirozeným jazykem. Říkám „znovu“, protože se Tichý ocitl v takovém sporu podle mého mínění již i výše diskutovaným výkladem výroku typu „moje hodinky etc.“ Mimochodem: Ve své uvedené knize (s. 264) připojuje Tichý k svému výkladu tuto charakteristickou poznámku:

Fiction, however, is just the most conspicuous sort of discourse where ostensible names do not in fact serve to refer to any particular objects. When we affirm the sentence „Aristotle thought Alexander“ we are hardly stating a piece of knowledge regarding a particular individual. Although we like to think that there lived such an individual as Aristotle, the numerical identity of the man is not only irretrievably lost in the distant past, but also completely without any present interest.

Kdo hlásá takovýto názor, je ve zřejmém sporu s Kripkeho kauzální teorií vlastních jmen. To Tichý ovšem věděl a pokusil proto tuto teorii podrobit kritice. Jeho kritika však podle mého (a nejen mého) mínění nedosáhla cíle.⁴

Druhý důvod, proč považuji Tichého teorii za neuspokojivou, spočívá v tom, že Tichý uvažuje pouze o takových fiktivních kontextech, v nichž se vyskytují individua, která se vyskytují ne sice v aktuálním, ale přece alespoň v nějakém možném světě. Takovým individuem má být např. jeho Sherlock Holmes. Jsou však i jiné fiktivní útvary, kde toto neplatí. Vezměme si např. známou dětskou knihu o Ferdu Mravencovi. Ferda Mravenec je, jak známo, mluvící mravenec čili mravenec, který není mravenec. Mluvit totiž může člověk, nikoli však mravenec, podobně jako se může kutálet pouze kulovité těleso, ale ne třeba krabice od bot. Kdybychom chápali, jak to požaduje Tichý, výraz „Ferda Mravenec“ jako proměnnou (tj. jako libovolné individuum ze souboru), není jasné, jaký bychom mu měli přiřadit v rámci jeho teorie obor proměnnosti. Zřejmě jím nemohou být veškerá individua všech možných světů a časů. Ale co jiného tedy? Na to Tichý nemá, nemůže mít odpověď.

Dotatkem připojuji ještě krátkou poznámku k problematice intencionálních jsoucen. A. Dolák totiž ve svém posledním příspěvku napsal:

Sousedík ... mluví o druhu fiktivních individuí, kam spadají individua vymyšlená lidmi a existující jenom tehdy, myslíme-li na ně. Sousedíkovu nehomogenní univerzum je zčásti ovlivněno psychologismem etc.

K tomu poznamenávám, že vycházím ze scholastické nauky o intencionálních jsoucnech, v jejímž rámci se rozlišuje více kategorií intencionálních jsoucen. V aristotelském duchu jsou totiž intencionálními jsoucny nejen různé jednorozce a Sherlockové Holmesové (na nichž lze ovšem pojem intencionálního jsoucnu nejsnáze objasnit), nýbrž např. i přirozená (a další z nich odvozená) čísla. A to je, jak se domnívám, správné. V reálném světě se podle mého mínění vyskytují pouze konkrétní počty (např. čtyři švestky na tomto talíři, čtyři hrušky na tamtom stromě), ale samotné číslo 4 vzniká abstrakcí a existuje, podobně jako jednorozec, jen pokud si je myslíme (tedy intencionálně).⁵ Teze, že čísla

⁴ Sousedík, P. (2001).

⁵ Upozorňuji v té souvislosti na cenný příspěvek: Vlasáková (2010).

jsou intencionální jsoucna, je aristotelského původu a nemá na exaktnost matematiky sebemenší vliv. A s psychologismem nemá již vůbec nic společného. Psychologismus se nezabývá intencionálními jsoucny, nýbrž naopak určitým druhem reálných entit, totiž psychickými úkony (a na ty intencionální jsoucna, jež jsou jejich od nich odlišnými předměty, „redukuje“). Ale to je jen poznámka na okraj: Nemyslím si totiž, že by bylo vhodné odbočovat a zabývat se nyní touto problematikou.

3. Kontingence

Vyslovil jsem přesvědčení, že jeden z důkazů Boží existence, tzv. důkaz z kontingence, předpokládá, že je existence *nahodilou vlastností individuí*, s nimiž ve světě, jenž je kolem nás, přicházíme do styku, a vyznal jsem, že snaha dát tomuto důkazu přijatelný smysl mě osobně motivuje k úvahám o uvedeném předpokladu. Mám za to, že ti, kdo existenci jako vlastnost individuí popírají, jako např. P. Tichý a v jeho šlépějích i prof. Materna, nemohou tento důkaz akceptovat (tím samozřejmě nevylučuji, že mohou akceptovat nějaký důkaz odlišný).

Prof. Materna píše: „*Pro Sousedíka (ale i pro mne) je kontingence stvořených objektů nutnou podmínkou Boží existence.*“

K tomu na počátek pouze několik dotazů: Co rozumí Materna „stvořeným objektem“? Znamená to totéž, co „individuum“? Jaký je rozdíl mezi významem obou termínů? Je Bůh podle Materny opravdu závislý na kontingenci stvořených objektů jako na své podmínce? V nějakém smyslu asi ano, a v nějakém jiném smyslu asi ne.

4. Poznámka k příspěvku dr. J. Raclavského

Jiří Raclavský, někdejší – zřejmě dosti nezávislý – žák prof. Materny, vychází rovněž z logické sémantiky P. Tichého a i on proto odmítá mou tezi, že je existence predikátem prvního řádu. Jeho interpretace mého stanoviska je nicméně vstřícná: Projevuje se to mezi jiným tím, že mi nabízí určitý výklad mých (jak říká) „intuicí“. Tento výklad by mě snad, podle jeho mínění, mohl uspokojit. V čem spočívá jeho návrh? Navrhuje, stručně řečeno, abychom některé predikáty prvního řádu (tj. predikáty, které se nesporně vypovídají o individuích), nazývali „existencí“. Tím by se „existence“ stala samozřejmě (ovšem jen podle jména) predikátem prvního řádu.

Musím říci, že tento Raclavského návrh mým „intuicím“ neodpovídá a nemohu jej přijmout jako jejich logický výklad. Raclavského příspěvek obsahuje nicméně některé myšlenky, které mě zaujaly.⁶ Snad bude později příležitost, abych si o nich s autorem mohl blíže promluvit. Vážil bych si toho. Jedná se však o věci, které se mi zdají přece jen poněkud stranou nyní diskutovaných otázek a mám obavu, že kdybych se jimi začal hned zabývat, mohla by naše diskuse pozbýt své dosavadní koncentrovanosti.

*Katedra filosofie
Katolická teologická fakulta
Universita Karlova
Thákurova 3
160 00 Praha 6
Česká republika
sousedik.s@volny.cz*

LITERATURA

- CMOREJ, P. (2010): Identifikačný potenciál empirických deskripcií. In: Zouhar, M. (ed.): *Realizmus a internalizmus. Ku knihe Petra Kofátka Interpretace a subjektivita*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- MATERNÁ, P. (2010): TIL as a Tool of Logically Analyzing Language. *Divus Thomas Placentinus* 113, 97-183.
- SOUSEDÍK, P. (2001): Tichého kritika kauzální teorie vlastního jména. *Filosofický časopis* 49, č. 5, 745-752.
- VLASÁKOVÁ, M. (2010): Zamyšlení nad Fregovou definicí čísla. *Organon F* 17, č. 3, 339-354.

⁶ K nim náleží zejména myšlenka, že predikát, např. „být živým člověkem“ lze nazývat existencí. Jak si tu nevzpomenout na Tomášovo „vivere est viventibus esse“? Zajímalo by mě, které další predikáty nazývá Raclavský „existencí“ a co mají tyto predikáty společného?